

Szécsényi András

„HOGY KI A MAGYAR, AZT MINDIG CSAK
MAGUK A MAGYAROK DÖNTHETIK EL”

A Turul Szövetség a közgazdasági egyetemen 1941-ben

A két világháború közötti korszak kutatása sok tekintetben jelentős eredményeket hozott az elmúlt évtizedekben. Mégis van jó néhány olyan terület, amelynek vizsgálata nélkülözi nemcsak a – mára már elavult – szakirodalmat, de egyáltalán nem rendelkezik összefoglalásokkal, és résztanulmányokkal is alig. Az ilyen „fehér foltok” között említhetjük példának okáért a korszak pártjainak történetét, s ezek közé tartozik az ifjúsági mozgalmak, egyesületek kérdése is (a leventemozgalom és a cserkészlet kivételével).

Jóllehet a Horthy-korszak oktatástörténetét gazdag marxista és rendszerváltozást követő szakirodalmi termés jellemzi,¹ ezek zöme alig vagy csak érintőlegesen foglalkozik az említett kérdésekkel, s ebben csupán az elmúlt másfél évtized mutat változást. Ennek oka a rájuk vonatkozó források szórtságában, valamint töredékességében keresendő, holott igen lényeges, hogy a Horthy-korszakban az egyesületek, benne az ifjúsági egyesületek ideológiája – nem utolsósorban a sajtó révén – kiemelten befolyásolta a közgondolkodást.

Röviden a bajtársi egyesületekről

Az I. világháborút követően a keresztény-nemzeti színekben fellépő társadalmi és politikai erők között voltak az egyesületek sajátos fajtái, a bajtársi szövetségek. Körükben jelentős ideológiai sokféleség mutatható ki, két alaptípusukat különböztethetjük meg: felsőoktatási diákegyesületeket (szövetségeket), valamint katonai jellegű bajtársi egyesületeket (például Frontharcos Szövetség). Mindezek Horthy Miklós hatalomra kerüléséig (1920. március 1.) jelentős politikai-ideológiai felhajtóerővel bírtak. Működésüknek keretet adott az 1919. szeptemberében kelt 5084/1919. sz. kormányrendelet, amely visszaállította az 1918. október 30. előtti egyesülési és gyülekezési jogot. A bajtársi egyesületek közül a műegyetemen alapított Magyar Technikusok Hungária Bajtársi Egyesülete és az orvosi karokon működő Csaba Bajtársi Egyesület érdemel említést; mellettük 1919-ben, a jobboldali egyetemi zászlóalj talaján és szervezésében hallgatók és tanárok alapították a Magyar Egyetemek és Főiskolák Országos Nemzeti Turul Szövetségét (1924-től: Turul Szövetség). Az említettek mellett természetesen egy sor egyéb ifjúsági szervezet volt, amelyek közül taglétszámánál fogva a katolikus Foederatio Americana, a

¹ Többségüket Jőború Magda illetve Kardos József, Karády Viktor, Ladányi Andor, Mann Miklós, Nagy Péter Tibor, Szabolcs Ottó, Ujváry Gábor írták.

Széchenyi Szövetség, a Protestáns Magyar Diákszövetség, valamint a területi egyesületek érdemelnék említést. Az egymás ellen küzdő szervezetek támogató erejét jelzi, hogy 1921 és 1930 között 138 bajtársi jellegű szervezet alakult.² Mindamellet az egyik leghierarchikusabb és igen szigorú belső szabályok mentén működő Turul³ 15–20 000 fős taglétszámaival kiemelkedett a mezőnyből, de látható, hogy az egyetemre frissen bekerült hallgatók vagy az öregdiákok előtt számos alternatíva állt. Fontos körülmény, hogy az egyesületek alapszabályait a belügyminiszter és nem a kultuszminiszter hagyta jóvá 1941-ig, kivonva őket az egyetemi autonómia hatásköréből.

Nem kívánjuk ehelyütt részletes bemutatását a Turulnak, annál is kevésbé, mert a szétszórt források mellett immár olvashatunk új, szakszerű tanulmányokat.⁴

A Turul eszmerendszeréről

A szövetség alapszabálya szerint annak célja elsősorban az egyetemi szociális háló növelése és a diákság keresztényi és bajtársi szellemben való megszervezése.⁵ A Turul ideológiáját időbeli és térbeli képlékenység jellemezte. Alapja mindvégig a fajvédelem, ez keveredett a magyar társadalom elesettjeit segíteni szándékozó gondolatokkal, melyek között központi helyet foglalt el a baloldal által is követelt, de a Turulnál faji alapokon nyugvó földosztás. A turulisták ezen túl követelték a közigazgatás és a szellemi élet forradalmi átalakítását, és a teljes határrevíziót szerették volna elérni.⁶ Mindez az 1920-as évek végétől kiegészült a „törzsökös” parasztság mellett a munkássággal való összefogás igényével; felbukkanó elem volt a magyar birodalmi gondolat is.⁷ Összefoglalásként 1937-ben jelent meg a világnézeti irányelvekről szóló nagyhatású munka. Ez a Turul ideológiai gerincének ugyancsak a (közelebbről meg nem határozott) turáni faj védelmét nevezte meg, amelyből a zsidókat kirekesztették. Kitértek az államformára is: a demokrácia, a liberális államrendszer nem egyeztethető össze a fajisággal, létalapjukat elveszítették: csak a faji alapú jobboldaliság jelentheti a kiutat Magyarország számára.⁸

² A statisztikát idézi KEREPESZKI Róbert: *A zsidókérdés és az egyetemi bajtársi egyesületek a két világháború közötti Magyarországon = Tradíció és modernizáció Európában a XVIII–XX. században*, szerk. Bodnár Erzsébet – Demeter Gábor, Hungarovox, Budapest, 2008, 224.

³ Vö. pl. *Táborozási ügyrend a bajtársi étellel kapcsolatos egyéb határozatok, szabályok és tudnivalók*, összeáll. Lendvay Béla, Turul, Budapest, 1929; A „Turul” Szövetség fegyelmi szabályzata Lissák György útmutatásai nyomán, s. a. r. Czíppott László, Turul, Budapest, 1937.

⁴ KEREPESZKI: *A zsidókérdés és az egyetemi bajtársi egyesületek...*, 224–237; KEREPESZKI Róbert: *Turul, Rubicon 2009/1–2.*; KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség = A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*, szerk. Romsics Ignác, Osiris, Budapest, 2009; SZÉCSÉNYI András: *A Turul Szövetség felépítése és szerepe a két világháború közötti ifjúsági mozgalomban = Fejezetek a tegnapi világból. Tanulmányok*, főszerk. Gergely Jenő, ELTE BTK, Budapest, 2009.

⁵ Alapszabályok, MOL P 1364 I. d. I. t. Idézi SZÉCSÉNYI: *I. m.*, 223.

⁶ SZÉCSÉNYI: *I. m.*, 224.

⁷ KEREPESZKI: *A Turul Szövetség*, 356.

⁸ *A Turul világnézeti irányelvei és bajtársi útmutató*, szerk. Szendrődy Miklós – Kalotás Antal, Turul, Budapest, 1937, 6–39; *Táborozási ügyrend...*, 138.

Bár a dualizmus végétől beszélhetünk értelmiségi antiszemitizmusról, a zsidókérdés eklatánsan az I. világháború derekától tört be a közbeszédbe.⁹ A háború után, a tanácsköztársaság kommunista-zsidó politikai összemosása miatt a zsidóellenes akciók csak felerősödtek, aminek példáját a főiskolákon-egyetemeken történt rendszeres zsidóellenes atrocitások jelentették.¹⁰ Az 1920-as numerus clausus, majd annak 1928-as módosítása idején is létezett szervezett zsidóverés, megfélemlítés, aminek nyomában a hazai sajtó előszeretettel számolt be az egyébként Európa-szerte ismert jelenségről. A fajvédelmi gondolatok vetése a gazdasági világválsággal, majd a '30-as évek közepétől a szélsőjobboldali gondolatok térnyerésével érett be. Mindez nem állt ellentétben azzal, hogy a Turulban, különösen Hitler hatalomra jutásától fogva az antiszemita-fajvédő elem egyre inkább összekapcsolódott a németellenességgel.¹¹ Nem nyerhetünk ugyanakkor teljes képet a Turulról, ha nem szólunk ún. népi ellenzékéről, amelynek hatását a korszakkal foglalkozó feldolgozások zöme figyelmen kívül hagyja. A falukutatók és a népi írók, valamint az előző évtized ekkorra kiöregedő diákvezéreinek szélsőséges és alapvetően sikertelen tevékenységének hatására a '30-as évek elejétől nőtt azok száma, akik új útként a népiek hatékonyabb segítségét tüzték ki célul. Ez akciókban és részben belső hatalomváltásban nyert teret, de sokkal jelentősebb, hogy ez a belső ellenzék más – demokrata alapállású – diákszervezetekkel keresett és sokszor talált közös utat. Ennek jegyében is, az 1934-es követtáboron az agár- és munkásrétegek hatékony megnyerése, beszerzése céljából megindította a Turul Mozgalmat: rendezvényeiken, faluszemináriumaikon megjelentek a szociális, kisebbségi stb. kérdések is a fajvédelmieket mellett.

Tény az is, hogy közülük, illetve támogatóik közül számosan (a Komintern 1935. őszi Dimitrov-féle határozata nyomán) beépített kommunisták voltak,¹² illetve jószándékú fiatalok, kiknek egy része később a Márciusi Frontban,¹³ a népi kollégiumi mozgalom létrehozásában és működtetésében,¹⁴ az 1944/45-ös ellenállásban, sőt a II. világháború utáni berendezkedés kiépítésében is részt vett. Mindennek nyomán a Turul irányításában 1935-re szakadás állt be. A Fitos Vilmos¹⁵ fémjelezte népi irányzat a

⁹ Lásd KEREPESZKI: *A Turul Szövetség*, 362–363; BIHARI Péter: *Lövészárkok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországn, Napvilág, Budapest, 2008, 201–222.*

¹⁰ Lásd KEREPESZKI: *A zsidókérdés és az egyetemi bajtársi egyesületek...*, 224–237; PELLE János: *A Turul és a többiek. Harcias diákok az egyetemeken a két világháború között*, Élet és Tudomány 1999/22.; KEREPESZKI Róbert: *A Turul, a diáküntetések és a sajtó. (Források)*, RubiconOnline 2009/1–2. (www.rubicon.hu/index.php?page=online_plusz&id=25).

¹¹ Vö. UNGVÁRY Krisztián: *Antiszemitizmus és németellenesség – a kétfrontos harc = Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Braham professzor 80. születésnapjára*, szerk. Karsai László – Molnár Judit, Balassi, Budapest, 2002, 731–750; KEREPESZKI: *A Turul szövetség*, 360–361.

¹² Érzékletes képet adnak Béki Ernő és Pollner György visszaemlékezései, lásd PINTÉR István: *Kutatási beszámoló. Emlékek, adatok az 1930-as évek haladó egyetemi ifjúsági mozgalmairól*, Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Budapest, 1978, 65–71, 90–104.

¹³ A debreceniekről összefoglalóan lásd TÓTH Pál Péter: *Metszéspontok. A Turultól a Márciusi Frontig*, Akadémiai, Budapest, 1983.

¹⁴ Vö. PAPP István: *A népi kollégiumi mozgalom története 1944-ig. Népi tehetségek gondozása, vagy tudatos elitnevelési kísérlet?* (Politikatörténeti Füzetek XXVI.), Napvilág, Budapest, 2008, 123–177.

¹⁵ PAPP István: „...Én, aki egész életemben a nép ügyéért harcoltam.” *Egy középosztálybeli életút a század viharáiban: Fitos Vilmos (1913–2000)*, Hírel 2006/6., 72–77; FITOS Vilmos: *A népi mozgalom teljessége = A népi mozgalom és a magyar társadalom*, szerk. Sipos Levente – Tóth Pál Péter, Napvilág, Budapest, 1997, 162–173.

kiadványaiban és tevékenységében egyaránt megmutatkozó jelentős sikerei ellenére sem tudott áttörést elérni. A Turul antiszemitizmusa az évtized végére nemcsak megmaradt, de a propaganda a zsidótörvények hatására illetve a II. világháború alatt tovább radikalizálódott, ugyanakkor a belső ellenzék hangja a háború második felére egyre inkább lecsendesedett.

Az incidens

Hogy kézzelfoghatóbbá tegyük mondanivalónkat, egy jellegzetes, konkrét akciót mutatunk be 1941-ből. Az alábbiakban közölt forrás érdekessége, hogy nem sajtótudósításról van szó, hanem egy egyetemi „zsidóverés” egyik elszenvedőjének visszaemlékezése, amely a maga durvaságában bemutatja a Turul Szövetség radikális ideológiájának hatását. Írója rácalmási ifj. Pajzs Gyula, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának mezőgazdasági osztálya 18 éves, római katolikus vallású hallgatója,¹⁶ aki zsidó származása ellenére a nem sokkal korábban életbe lépett ún. harmadik zsidótörvény értelmében sem minősült izraelitának.¹⁷ A dokumentum rámutat arra az eddig nem vizsgált, de a forrásokban több ízben fel-felbukkanó tényre is, hogy a Turul helyi szervezkedései nemegyszer az elszenvedők részéről is preventív jellegű agresszivitást váltottak ki.

Egyetemi verekedés: hogy láttam én?¹⁸

Mi volt a helyzet 1941 őszén, a második zsidótörvény után:

Nekem két kikeresztelkedett zsidó nagyszülőm volt, apám gyermekkorában keresztelkedett ki, anyám régi magyar református családból származott. Így apám „árjapárja” folytán nem számított zsidónak, én meg mint félig zsidó származású nem számítottam annak.

A turulisták nem fogadták el a második zsidótörvényt. Szerintük mindenki zsidónak számított, akinek egy nagyszülője zsidó volt.

¹⁶ Pajzs Gyula Budapesten született, 1924. február 13-án. Beiratkozott 1941. október 10-én. Teljesítette az 1941/42-es tanév I. félévét (félév lezárva 1942. február 28-án), lásd Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár (SZIE KDKL), M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Kar, Mezőgazdasági Osztály, Anyakönyvek (A), 1941–1942. 2/a 2., 426.

¹⁷ A Turul Szövetség 1941-ben megjelent *Magyar Káté* c. munkája egyértelmű: „Nem tekinthetők magyarnak a zsidók sem, tekintet nélkül arra, hogy megkeresztelkedtek-e, avagy sem. Hogy ki a magyar, azt mindig csak maguk a magyarok dönthetik el, tehát egyetlen asszimilált sem hivatkozhatik azzal, hogy magyar, ha még oly hangosan vallja is magát magyarnak, ha a magyarság annak nem tekinti.” *Magyar Káté. Minden rangú, származású és műveltségű, bármely pártban, egyesületben, munkahelyen, hivatalban, felekezeten lévő magyarok számára*, Turul Szövetség, Budapest, 1941; idézi KEREPESZKI: *A Turul Szövetség*, 360.

¹⁸ A visszaemlékezés a Holokauszt Emlékközpont Gyűjteményében (GYN 2008/361.) olvasható. Az incidens 1941. november 15-én történt.

A mezőgazdasági egyetemen,¹⁹ abban az évfolyamban, amiben én is voltam, voltunk többé-kevésbé „flekkesek”: Ullman Erzsi, Bogyó Pista, Polgár Peti, azt hiszem, Munk Andris is, talán még egy-kettő, akikre már nem emlékezem, meg hát én.

1941. október végén, november elején a turulisták elkezdtek a mezőgazdasági egyetemen agitálni, hogy zárják ki az összes zsidó származású hallgatót, de legalább kötelezzék őket zsidó csillag hordására, ültessék őket külön stb. Én ez ellen tiltakoztam, egy Pünkösdi nevű – egyébként külsőre elég zsidós jellegű – nagypofájú turulistát a nyakánál fogva a harmadik emeleten félig kitarítottam az ablakon. Erre persze én lettem a fő ellenség. Hét közepén közölték velünk, hogy hét végéig mindegyikünknek csillagot kell viselni, stb.

Mivel aránylag gyenge testalkatom kiegyensúlyozására már középiskolás koromban megszoktam, hogy a legjobb védekezés a támadás, erre felkészülve én már egy ölmosbottal, egy gázipisztollyal és egy vadászkéssel felszerelve mentem be a hét utolsó oktatási napjára (péntek, vagy szombat volt). Nekem persze eszem ágában sem volt engedelmessé válni, hiszen a törvény szerint nem számítottam zsidónak. Bogyó Pistát és Polgár Petit²⁰ is – bár mindkettő nem volt éppen rámenős típus – rábeszéltem, hogy ne hagyják magukat.

Pénteken (szombaton?) bejött egy csapat turulista, más évfolyamokról is, hoztak magukkal zsidócsillag jelvényeket, ki akarták velük tüzetni. Szegény Ullmann Erzsit²¹ meg még néhányat egyből elzavartak.²² Erzsit még kikísértem. Bogyó Pistát, Polgár Petit meg engemet körülfogott vagy 30-40 [turulista] és lekísértek egy alagsori helyiségbe. Ott még egyszer felszólítottak minket, tűzzük ki a zsidócsillag-jelvényeket és takaradjunk az egyetemről. Erre az egyik turulista, (ahogy később megtudtam, Iklódi Szabó Tibor,²³ akinek nagybátyja nyilas országgyűlési képviselő volt²⁴) a tőlem jobbra álló Polgár Pistára ki akarta tüzni a jelvényt.

Én Iklódit elrántottam, balkézrel, ujjaimmal csettintettem, odanézett, én jobb kézzel, a kabátom ujjából kicsúsztatott ölmosbottal fejbe vágtam. A feje tetején találtam el, az ölmosbot nyele végigfeküdt a fején le a nyakáig, kb. 8 cm hosszan szétnyílt a fejbőre. Persze ordítás stb. Minket hármunkat ott hagytak, az ajtót ránk zárták. Ki-

¹⁹ Helyesen: M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Kar, Mezőgazdasági Osztály. A „csúcseyetemem” az 1934. évi X. tc. hozta létre, 1945-ben szétbontották. Lásd SZÉCSÉNYI András: *A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem alapításának parlamenti- és sajtóvisszhangja*, Neveléstörténet 2006/7., 87–96.

²⁰ Bogyó István Budapesten született 1923. június 4-én. Beiratkozott 1941. szeptemberében. Az 1941/42-es tanévtől az 1944/45-ös tanév végéig tanult a karon. Polgár Péter Budapesten, 1923. július 27-én született. 1941. októberében iratkozott be a karra, és csupán egy félévet teljesített (1941/42. tanév I. félév). SZIE KDKL A 1941–1942. 2/a. 3., 376 és 431.

²¹ Br. Ullmann Erzsébet Budapesten született 1923. november 30-án. Beiratkozott 1941. októberében, csupán egy szemesztert teljesített (1941/42. tanév I. félév). SZIE KDKL A 1941–1942. 2/a. 4., 10.

²² A mondat a radikális diákszervezeteknek az egyetem kapujában történő igazoltatására, ez esetben a kar Esterházy utcai épületére utal.

²³ Iklódy Szabó Tibor Balatonfüreden született 1922. június 11-én. Beiratkozott hallgató 1940. szeptemberétől a 1941/42. II. félévéig. SZIE KDKL A 1940. 2/a. 3., 291.

²⁴ A képviselő kilétéről nincsenek információink.

mentek, hoztak Iklódinak mentőket. Én közben keresztbe az ajtó elé toltam egy asztalt. Kb. 10–20 percig nem történt semmi. Akkor hallottuk, jönnek vissza.

Bogyó és Polgár behúzódta az oldalra, én felálltam az asztal tetejére, mikor kezdtek nyomni befelé az ajtót, onnan sikerült még néhánynak kezére, fejére ütni. De a túlerő benyomta az ajtót annyira, hogy az asztal alatt néhányan be tudtak bújni. Egy hátulról elkapta a lábszáramat, egy másik egy székkal hátulról fejbevágott. A fejemen gazdászkalap, ahogy divat volt: sok kis különféle jelvényel. Ezeknek tūi több helyen belefúródta a fejbőrömbé. Egy másik elkapta az ólmosbotos kezemet, lerántotta az asztalról, felülről egy ráugrott a karomra, leszakadt az ólmosbotot karomhoz rögzítő bőrhurok, kicsavarták a kezemből. A saját ólmosbotommal úgy fejbe vágta, hogy annak máig is megvan a koponyacsontban a helye. Egy ideig rám térdeltek, ütöttek, rúgtak, én a földön fekvé persze már nem tudtam védekezni. Aztán felállítottak, megmotoztak, elvették a késemet és a gázpisztolyomat. Bogyó és Polgár megúsza néhány pofonnal. Aztán mindhármunkat közrefogtak és kilöktek az Esterházy utcai kapuig.

Gyalog elmentem rendőrségre (valahol a Bástyá utca környékén) jelentést tenni. El tudom képzelni, hogy az utcán feltűnést keltem. Hátul vérzett a fejem, csurgott a viharabátomra, az arcom kék-zöldre verve stb. A rendőrségen elmondtam, mi volt, meg hogy nem tudom, mi lett azzal, akit én telibe találtam. Felvettek egy jegyzőkönyvet. Az orvosi látlet az én sérüléseimről vagy két oldal volt. Azt hiszem, ők adták a tippet, menjek el a XI. kerületi honvédségi kiegészítő parancsnokságra és jelentkezsek önkéntesként a frontra. Ha az általam leütött meghalna, inkább vonuljak be, még több esélyem marad, mintha bíróság elé kerülök halálos kimenetelű súlyos testi sértés miatt.

Másnap a kiegészítő parancsnokságon egy nagyon rendes tiszt felvette jelentkezésemet és azt tanácsolta, várjunk néhány napig. Ha a leütött életben marad, úgy eldobja a jelentkezésemet, ha meghalna, rögtön behívat. Szerencsére nem lett nagyobb baja. Ausztriában találkoztam a nevével,²⁵ vele nem.

Akkor a mai Bartók Béla út 15-ben laktam, mellettünk a Szent Imre Kollégium, lakói többnyire jobboldaliak. A verekedés napján este valamilyen bál volt. Azért is átmentem, hogy lássák, engem nem olyan könnyű kiküszöbölni. A ruhatárban láttam, hogy véres a kalapom bélése. Visszafordultam, az utcán kiteptem, eldobtam, újra bementem. Persze rögtön megismertek. Összeröföntek. Gyorsan felkértem egy lányt táncolni. Két oldalról elkapták a karomat, felemeltek és kitétek az utcára.

Az egyetemen fegyelmi folytán „eltanácsoltak”. Pestről okosabb volt elmennem.

Az eset ugyan nem hagyott mély nyomokat a közvéleményben, a sajtóorgánumok zöme meg sem emlékezett róla,²⁶ mégis nyilvánosságot kapott. Ennek pontos okát nem tudni, mindenesetre tény, hogy az országgyűlés 1941. november 19-i ülésén Incze Antal, a

²⁵ A szerző 1924-ben született Rácalmásán, de a gimnáziumot már Budapesten végezte. A háború után folytatta egyetemi tanulmányait, 1956-ban elhagyta Magyarországot, az ausztriai Welsben telepedett le Julius Pajzs néven.

²⁶ Az országos napilapok közölték a parlament aznapi ülésének összefoglalóját, politikai orientáció szerint röviden kommentálták is. A Népszava kiemelte, hogy a verekedőket felbujtották: Népszava 1941. novem-

Magyar Megújulás Pártjának képviselője interpellációt intézett Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszterhez az ügyben a következő szöveggel: „Van-e tudomása a miniszter úrnak arról, hogy a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem mezőgazdasági fakultásán a zsidó hallgatók ólmosbottal, késsel és pisztollyal felfegyverkezve járnak. 2. Hajlandó-e a miniszter úr ez ellen megfelelő intézkedéseket tenni?”²⁷ A képviselő érvelése szerint semmi különös nincs abban, ha az egyetemi ifjúság „célszerűségi okokból” felszólítja az izraelita hallgatótársait a sárga csillag viselésére, sőt joga van hozzá a zsidótörvények szelleme értelmében. Incze szerint a zsidó hallgatók – jegezzük meg ismét: Pajzs Gyula a szigorú törvények szerint sem minősült annak – szívesen viselnék a megkülönböztető jelzést, de Pajzs Gyula mégis tiltakozott, amelynek eredménye egy „magyar” hallgató brutális bántalmazása lett. Mondanivalója illusztrálására Incze képviselőtársainak bemutatta az ólmosbotot is, csupán arról hallgatott, hogy az eset során az izraelita hallgatókat érte elsősorban atrocitás, és éppen Pajzs Gyula sérült meg a legsúlyosabban. A megoldás szerinte a zsidóság szellemi táptalajának kiiktatása volna, és ezzel párhuzamosan teljes kizárásuk a felsőoktatásból, de amíg ez nem lehetséges, akkor a megkülönböztető jelvény viselésére való kötelezésük mindenképpen jogos kívánalom. Hóman kultuszminiszter válaszában utalt arra, hogy nincs „zsidóveszély”, mert még a zsidótörvények előtt, 1937-ben 6%-ra csökkent országos viszonylatban az izraelita hallgatók száma, jelenleg pedig 2–3% közötti az arányuk, a szóban forgó egyetem mezőgazdasági osztályán pedig 1%.²⁸ Hóman helyeslőleg számolt be a gumibotot alkalmazó Pajzs Gyula eltiltásától (helyesebben a vizsgálat idejére hallgatói jogainak felfüggesztésétől), ugyanakkor megjegyezte, hogy – feltehetően valamely egyesülethez tartozó – a „turbulenciát előidéző fiatalok” is vétettek a szabályok ellen, ezért ellenük is fegyelmi eljárás indult. Így további intézkedésre nincs szükség. A későbbiekben Vajna Gábor nyilaskeresztes képviselő interpellált Bárdossy László miniszterelnökhöz *Van-e tudomása a miniszterelnök úrnak a budapesti egyetemen történt zsidó verekedésekről? Hajlandó-e a miniszterelnök úr ennek az állapotnak véget vetni és a zsidókat az egyetemekről eltávolítani?* címmel. Vajna megismételte Incze érveit, sőt argumentációjában párhuzamot talált az „ólmosbottal, gázipisztollyal és sakterkessel” az ártatlan hallgatókra támadó zsidó, más állítólagos iskolai zsidótámadás, de még az 1919-es proletárdiktatúra között is. Szenvedélyes antiszemita szónoklatát az egyetemi numerus nullus és a zsidóság Magyarországról történő kitelepítésének követelésével zárta.²⁹ A Ház Vajna interpellációját kiadta a kormányfőnek, további sorsára vonatkozóan nincsenek források.

ber 20., 4; az Új Magyarországban sincsenek nevek, csak „zsidó szereplő”, akinek eltiltásával az egyetem „cselekedetét méltón megbélyegezte”: Új Magyarország 1941. november 20. 4. A Pesti Hírlap korrekt tudósítása Paizs [sic] Gyulát és Iklódy-Szabó [sic] Tibort ír: Pesti Hírlap 1941. november 20., 4.

²⁷ Az 1939. évi július hó 10-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviseelőház-Napló [a továbbiakban: KN], XI., Athenaeum, Budapest, 1941, 433.

²⁸ KN XI., 435. A felsőfokú tanintézetek hallgatóinak száma a 1940/41. tanévben 17 328 fő; a 1941/42. tanévben 19 900 fő, a zsidók aránya ugyanekkor 2, 6 %; lásd ANDORKA Rudolf: *Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele, 1898–1942*, Statisztikai Közlemények 57. (1979/2.), 195; MANN Miklós – SZABOLCS Ottó: *Az ellenforradalmi korszak felsőoktatási politikájának fő vonásai*, Felsőoktatási Szemle 1970/3., 134–135.

²⁹ KN XI., 438–439.

Az egyetemen természetesen vizsgálat indult. Sajnos a Rektori Tanács (amely pedig hét ízben is foglalkozott a verekedéssel) iratai elvesztek, de az iktatókönyvi bejegyzések és a tárgymutatók segítségével mégis tájékozódhatunk.³⁰ Homályban marad ugyanakkor, hogy dr. Mándy György műegyetemi tanársegédnek – a későbbi neves agrobotanikus-ökológusnak³¹ – a zavargásban való részvételének december 3-i kivizsgálását mi indokolta. Részletesebben tájékoztatnak a rektori tanácsülési jegyzőkönyvek. Eszerint az egyetem Rektori Tanácsa már 1941. november 17-én kizárólag a verekedés kivizsgálása miatt ült össze. Imre Sándor rektor előadásából kiderül, Ihrig Károly, a Mezőgazdasági és Állatorvosi Kar dékánja értesítette őt, hogy az egyik állatorvos-professzornál előző hét csütörtökén bizonyos hallgatók bejelentették, „hogy a Turultól parancsot kaptak a zsidóknak külön jelvényvel való megjelölésére”. Incidens nem történt egészen szombatig, amikor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium titkára telefonon üzent, hogy „Pajzs Gyula I. éves zsidó hallgató leüتte Iklódi-Szabó Tibor hallgatót”. Hóman Bálint miniszter az előadások haladéktalan szüneteltetését rendelte el a karon, és e célból kapuórséget állított fel. A Rektori Tanács ezután Ihrig Károlyt és Fülel-Szántó Endrét, a Közgazdaságtudományi Kar dékánját, valamint Náray-Szabó Istvánt, a Gépész- és Vegyész-mérnöki Kar dékánját egyaránt meghallgatta, utóbbi kettő pedig megerősítette a Turul Szövetség felhívását a zsidó hallgatók megjelölésére és az ennek nyomán hozzájuk beérkezett panaszokat, zsidóellenes atrocitásokat az általuk vezetett karokon. Náray-Szabó professzor a Hungária Magyar Technikusok Egyesülete primusával, Fülel-Szántó dékán pedig a Szent István Bajtársi Egyesület magisterével rögtön érintkezésbe lépett. Az ülésen Ihrig a verekedésre vonatkozóan a következőket jelentette: Szabó Zoltán professzor növénytani óráját követően az épület alagsorában „egyes hallgatók, állítólag Turul Szövetség utasítására, a zsidó hallgatókat – tekintet nélkül arra, hogy az 1939:IV. tc. szerint zsidónak tekintendők-e vagy sem – arra kényszerítették, hogy őket megkülönböztető jelvényt tűzzenek ki és hogy egyesek ennek ellenszegültek”. Eközben Iklódy társaival Bogyo Istvánt sarokba szorította, és megkülönböztető jelvény kitűzésére kényszerítették. A jegyzőkönyvből kiderül, hogy Pajzs – akit Polgár Péterrel egyetemben egy aknamélyedésben szintén veréssel akartak jelvény kitűzésére bírni – nem az őt ütlegetőket bántalmazta ezután, hanem a legalább 2-3 napja magánál hordott gumibot segítségével a társát verő Iklódyt vágta fejbe, aki súlyos sérüléseket szenvedett. A továbbiakban megtudhatjuk, hogy a későbbiekben Iklódy és Pajzs egymásnak ellentmondó vallomást tettek. Utóbbi állítása szerint Iklódy, Felcser és Szekeres „már a növénytani tanterem ajtajától kezdve erőszakkal hurcolták őt és két társát az alagsorba és ott őket erőszakoskodások és ütések közepette kényszerítették a jelvény kitűzésére még mielőtt ő zsebéből a botot elővette”. Az esettől függetlenül a kar két másik zsidó származású hallgatójának állítása is a jelentésbe került, akiket szintén megkülönböztető jelvény kitűzésére köteleztek „és amikor ők tiltakoztak, részben eltanácsolták őket az előadások láto-

³⁰ Műszaki Egyetem Levéltára [a továbbiakban: MEL], a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Rektori Hivatala [a továbbiakban: JNE RH], Iktatókönyv 1941. 11. 18. (2533. sz.); 11. 21. (2555. sz.); 12. 3. (2693. sz.); 12. 3. (2694. sz.); 12. 3. (2695. sz.); 12. 23. (2895. sz.); 1942. 1. 14. (96/1942. sz.).

³¹ Vö. *Magyar életrajzi lexikon*, <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC09732/09946.htm>.

gatásától, részben pedig határidőt adtak, hogy nagyszülőikig bezárólag menő árja származásukat igazolják”. Feltehető, hogy a hallgató épp a hasonló atrocitásoktól tartva hordta magánál a fegyvert. Ám „Dr. Ihrig Károly szerint Pajzs Gyula nem azt ütötte meg, aki őt ütötte, tehát önvédelemről nem lehet szó. A botot már két hete vette.” A fegyelmi szabályzat értelmében így vétséget követett el, ezért javasolta ellene és a turulista hallgatók ellen egyaránt a fegyelmi eljárás megindítását, Pajzs esetében ezzel egyidejűleg tanulmányai felfüggesztését. A Mándy György tanársegéd elleni vád, miszerint „nem volt hajlandó addig a növényteni gyakorlatokat megkezdeni, amíg teremben zsidók vannak”, nem nyert kivizsgálást.³²

A Rektori Tanács tehát a fentiek szellemében járt el, mikor Pajzsot – és csak őt – határozat útján a vizsgálat idejére eltiltotta tanulmányai folytatásától. Mócsy János egyetemi ny. r. tanár elnökletével vizsgálatot indítottak Iklódy, Felcser, Szekeres hallgatók ellen, és kivizsgálták Mándy szerepét is. A Rektori Tanács december 5-i ülésén tárgyalta az újabb fejleményeket, ahol meglepő módon, „tekintettel a politikai háttérre”, az ellenük felhozott vádpontok tárgyalását „nem tartják sürgősnek”. Határozat ekkor azonban még nem született.³³ Erre az 1941. december 11-i ülésen került sor. Az üléelnök, Imre Sándor rektor, ismertette a december 5-i ülést követő vizsgálatokat: jelentette, hogy magához hívatta Iklódyt és Felcsert, továbbá a rendbontásban részt vett Kovachich György hallgatót, és „atyailag figyelmeztette őket, hogy eljárásuk helytelen és szabályellenes volt”. A hallgatók megígérték a rektornak, hogy a jövőben a hasonló cselekedetektől tartózkodni fognak. Dr. Fülei-Szántó Endre közgazdaságtudományi kari dékán, mivel a rektor jelentése szerint a meggyőzés sikeres volt, visszavonta az Iklódy, Felcser és Szekeres elleni fegyelmi eljárásra bocsátást. Ugyanakkor a Pajzs-ügyet függőben hagyta és ítélethezást tartott szükségesnek. A tanácsülésen határozat ugyan nem született létszámhiány miatt, de a tagok egyhangúlag helyeselték a döntést.³⁴ A turulisták ügye tehát lekerült a napirendről.

1941. december 18-án az egyetemi fegyelmi bizottság is kivizsgálta Pajzs ügyét. Az ot-tani határozat értelmében a Rektori Tanács Pajzsot előszó útján történő komoly figyelmeztetéssel megrovásban részesítette azzal a megjegyzéssel, hogy a későbbiekben kisebb vétség esetén is kizárják az egyetemről.³⁵

Az említettek nyomán december 23-án, majd 1942. január 14-én Pajzs Gyulát az ismételt meghallgatáson jogerősen elítélték. Ezúttal többet elárul a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem nagytanácsülése, ahol igen későn, 1942. március 12-én egy ízben szerepelt bejegyzés: „Az elnök jelenti, hogy a rektori tanács határozatával ifj. Pajzs Gyula I. éves mezőgazdasági szakos hallgató ellen megindított fegyelmi eljárás során a Műegyetemi Fegyelmi Bizottság a nevezettet azért, mert a műegyetemi Felvételi, Tanulmányi, Tandíjmentes és Fegyelmi Szabályzat 158. §-ában foglalt határozott tilalom ellenére a műegyetem épületébe botot hozott magával s ezzel a mezőgazdasági osz-

³² MEL JNE RH, Rektori Tanács jegyzőkönyvei 1941–1942, 3. 1941. 11. 17., 1–8.

³³ MEL JNE RH, Rektori Tanács jegyzőkönyvei 1941–1942, 3. 1941. 12. 5., 1–2.

³⁴ MEL JNE RH, Rektori Tanács jegyzőkönyvei 1941–1942, 3. 1941. 12. 11., 17.

³⁵ MEL JNE RH, Rektori Tanács jegyzőkönyvei 1941–1942, 3. 1942. 2. 12., 1–2.

tály helyiségeiben a múlt évi november hó 15-én történt rendbontás, illetőleg zavargás folytán támadt verekedés során egyik műegyetemi hallgatótársát megsebesítette, tehát a F.T.T.F.Sz. 175. §-a 2. pontjában megjelölt és a műegyetem hallgatósága tagjának megsértésében, valamint a műegyetemen való botrányokozásban súlyos fegyelmi vétséget követett el, a szabályzat 176. §-ának 3. pontja és a 185. §-a alapján az elítélthez a rektori tanács színe előtt előszóval intézett ünnepélyes és komoly figyelmeztetés útján a rektor által foganatosítandó megrovásra ítélte.

Minthogy a fegyelmi ítélet ellen a fellebbezésre meghatározott időig a fellebbezésre jogosultak közül senki sem fellebbezett, a fegyelmi ítélet jogerőssé vált és végrehajtott.”³⁶

A feljegyzésben immár nem szerepel a többi verekedő és a rendbontás oka sem. Az egyetemi anyakönyvek tudósítanak, hogy Iklódy, Felcser és Szekeres semmiféle megrovásban nem részesültek. Előbbi hallgató esetében még a fegyelmi eljárás említése is hiányzik.³⁷ Amint Pajzs Gyula visszaemlékezéséből kiderül, az incidens befolyásolta saját sorsát. A már idézett anyakönyvi bejegyzéséből világos, hogy a félévi vizsgáit 1942. február 28-ig teljesítette, egyszersmind kilépését az egyetemről 1942. július 22-én bejelentette.³⁸

*

Amiért az egyébként jelentéktelen esetet bemutatásra érdemesnek találtuk az, hogy példászerűen igazolja a Horthy-korszak társadalomtörténetének egy mozzanatát: a zsidótörvények után mindjobban felerősödő egyetemi radikalizmust és a konzervatív felsőoktatási intézmények tehetetlenségét.

³⁶ MEL JNE RH, Nagytanácsülés jegyzőkönyve 1941 IX. 24–1942. VI. 19., 8. köt., 31–32.

³⁷ SZIE KDKL A 1940. 2/a. 3. 291.

³⁸ MEL JNE RH, Nagytanácsülés jegyzőkönyve 1941 IX. 24–1942. VI. 19., 8. köt.



San Gimignano